

A jelentésváltozásnak néhány különleges esete

SIMONYI ZSIGMONDNak egyik nagy érdeme volt, hogy az elsők között mutatott rá nálunk a jelentéstani kutatások nagy fontosságára „A jelentéstan alapvonalai“ c. akadémiai székfoglaló értekezésében (1880-ban). E kutatások fontosságát továbbra is állandóan hirdette, majd alapvető tanulmányát kiegészítette, kiszélesítette az 1915-ben ugyancsak az Akadémiában bemutatott „Jentéstani szempontok“ c. értekezésében.¹

Ennek az utóbbi tanulmányának egyik igen érdekes része az „egy szó-
nak két ellentétes jelentéséről“ szóló fejezet (16—19. l.).²

Arra a jelenségre, amelyet SIMONYI ebben a most idézett fejezetben tárgyal, már régen felfigyeltek. Az idevágó irodalomban leggyakrabban ABEL KÁROLYnak „Der Gegensinn der Urworte“ c. értekezésére szoktak hivatkozni, azonban a jelentéstannak ezzel az érdekes kérdésével természetesen már sokkal régebben is foglalkoztak. Érthető, hogy a latin *altus* szónak 'magas' és 'mély' jelentése, vagy a *sacer* szónak 'szent' és 'átkozott' értelemben való használata már igen régen felhívta magára a grammatikusok figyelmét, és ugyancsak régi (még QUINTILIANUSRA megy vissza) az ebbe a körbe vágó *lucus a non lucendo* ma persze már tréfásan emlegetett magyarázó elv is.³ Érdemes megemlítenünk, hogy a X. századbéli spanyolországi MENAHEM BEN SARŪK is megállapítja, hogy egy és ugyanannak a szónak két egymással ellentétes jelentése lehet.⁴ Ezzel kapcsolatban azonban jellemző, hogy a XII. században viszont ÁBRAHÁM IBN EZRA vitába száll MENAHEMMELEL és arra hivatkozik, hogy a nyelvnek „az a hivatása, hogy a beszélőnek a gondolatait közölje, nem pedig az, hogy azokat elrejtse“, és ezért ÁBRAHÁM IBN EZRA hangsúlyozza, hogy csupán eufemizmus céljaira használható valamely szó a maga igazi jelentése mellett ezzel ellentétes értelemben is, mint ahogyan pl. a héber *bārak* igének jelentése nemcsak 'áldani', hanem 'átkozni' is.

SIMONYI szerint két ellentétes jelentés jelentkezésének több oka és útja lehet. 1. Egy-egy relatív értékű kifejezés két ellentétes szempontból tekintve két ellenkező képzetet jelölhet (pl. latin *altus* 'magas' és 'mély'). 2. A két jelentés egy közös eredeti forrásból ered (pl. *félelmes* régebben nemcsak azt jelölte, akitől v. amitől félnék, aki v. ami félelmet kelt, azaz a 'metuendus'-t, hanem azt is, akiben félelem van, félelem lakozik, aki fél, azaz a 'metuens'-t is). 3. Az egyik jelentés a másiktól fejlődött, még pedig vagy a) fokozatos fejlődés útján, vagy pedig b) közvetlenül. (Az előbbire példa a latin *passio*, amelynek

¹ Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIII. köt. 3. sz.

² Ehhez a fejezethez szorosán csatlakozik az „Igekötös igék ellentétes jelentése“ c. fejezet (u. o. 20—25. l.).

³ Ennek mintájára készült azután a *canis a non canendo* változat.

⁴ LEOPOLD ROSENAK (aus Nadas): Die Fortschritt der hebräischen Sprachwissenschaft von Jehuda Chajjüg bis David Kimchi. (X. bis XIII. Jahrhundert.) Bremen, 1898. 12. l.

eredeti jelentése 'szenvedés', ma azonban *passzió* 'élvezetet' jelent; a közvetítő fok: szenvedély s valaminek szenvedélyes szeretete.⁵ A *b*) esetre példa a mordvin *pala*- 'fagyni' és 'égni'; a két jelentés kapcsolata⁶ az érzésnek, a maró, szúró érzésnek a hasonlósága⁷.) Az utóbbiak közé tartoznak a gúnyolódó vagy hizelkedő (kedveskedő) szerepben használt szólások is (pl. *jó madár*; a fúriákat *eumenidáknak*, azaz 'jóakarók'-nak nevezték.)

A jelentéstannak azóta persze hatalmas irodalma támadt, amely a jelentésváltozásnak különféle fajaiival is behatóbban foglalkozik. Nálunk is szép számmal jelentek meg jelentéstani tanulmányok. Mikor az idén SIMONYI ZSIGMOND születésének századik évfordulóját ünnepeljük, a jelentéstan köréből választom tárgyamat, de most nem elvi kérdések taglalása a céлом, csupán néhány ebbe a körbe vágó, kevésbé ismert finnugor példát szeretnék itt tárgyalni.

I. Először is egy a fenti 3. csoportba tartozó jellemző jelentésváltozást mutatunk be.

STEINITZ chanti népköltési gyűjteményének egyik elbeszélésében⁸ egy feltűnő kifejezést olvasunk: *mēk ikel pōrəχ pā kārti porlījn lōssa. pā wēwa jis* 'in den Rumpf des meŋk-Alten wurde wieder eine eiserne Hacke geschlagen. Er wurde noch schwächer'. A chanti *wēw* szónak azonban nem 'Schwäche (gyengeség)', hanem éppen ellenkezőleg: 'Kraft (erő)' a jelentése! (Pl. KARJALAINEN—TOIVONEN 211: DN *ye'χ*, Koš *uēy*, V *uōχ*, Ni *uey* 'Kraft, Stärke', Fil *uēy*, Ts Szogom *uēy* 'Kraft' stb.) A fenti *wēwa jis* kifejezés tehát tkp. azt jelenti, hogy 'erőbe jutott', vagyis a fordításban használt „wurde schwächer“ ('gyöngébb lett') kifejezésnek éppen az ellenkezőjét. Pedig a fordítás mégis helyes!

STEINITZ is — a maga mintaszerű szövegkiadványában — természetesen szükségét érzi annak, hogy ezt a feltűnő kifejezést megmagyarázza, és a szöveghez fűződő jegyzetekben⁹ a következőt fejtí ki: „*pā wēwa jis* 'er wurde noch schwächer'; *wēw* 'Kraft, Stärke' (KARJALAINEN 163). *wēwəŋ χū* 'starker Mann', *wēwli* '(kraftlos) müde'. *wēwa* a *wēw* szónak lativusa és ennek megfelelően *wēwa jis*-nek azt kellene jelentenie, hogy 'er wurde stark' ['erős(ebb) lett, megerősödött']; különösképpen azonban éppen az ellenkezőjét jelenti: 'gyöngé lett, elgyöngült'. Itt nem olyan jelenségről van szó, amely talán csak az én nyelvmesterem előadásában, vagy csupán a színjai nyelvjárásban fordul elő véletlenül; ennek megfelelő fordulatok valamennyi északi-chanti nyelvjárásban ismeretesek¹⁰: Kaz *wēwa jis* 'er wurde schwach; er erkrankte', Serk *wēya jis* u. a., Obd *wējna pītas* 'er erkrankte und starb'. Minthogy itt

⁵ Érdekesen jellemzi ezt a következő német szójáték: Die Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft.

⁶ Tehát itt is van közvetítő képzettársítás; SIMONYI szavaival: „közvetlen történik az átmenet az ellentétes jelentésbe, ha t. i. a két képzettömegnek valamely közös eleme elég erős, hogy áthidalja az ellentétet“ (i. m. 19. l.).

⁷ Érdekesen igazolja ezt a felfogást a manysi *tēj* 'eszik' igének kettős irányú alkalmazása is: egyfelől *nājna tēwa* 'eszi, emészti, égeti a tűz (melege van)', de másfelől *āsərmən tēwa* 'fázik (étetik a hidegtől)'. L. MUNKÁCSI: VogNépkGy. II, 711—2. Éppígy ki lehetett mutatni, hogy a komi *peš* 'forró' szó, amely átment a chantiba, az utóbbi nyelvben egyformán használatos az égetés és a fázás, fagyás okozta fájdalom kifejezésére; I. FOKOS, NyK. LII, 347. l. — L. még GOMBOCZ ZOLTÁN: Jelentéstan 37. l.; MUNKÁCSI-KÁLMÁN BÉLA: Manysi NépkGy. III. köt. 2. rész 190—1, 309.

⁸ Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen. I., 99. l.

⁹ I. m. II., 153. l.

¹⁰ KARJ. — TOIV. (56. l.) egy déli (kondai) nyelvjárásból idéz hasonló kifejezést: *untāt uēyā iəuo-t* 'seine Eingeweide wurden sehr krank'.

mindig megbetegedésről van szó, bizonyára (rég) eufemisztikus kifejezésmóddal van itt dolgunk.“

STEINITZ magyarázata meggyőző. Teljesen érthető, hogy a primitív ember a 'betegség', 'beteg' jelentésű szavakat lehetőleg kerüli, nehogy a szónak akár csak pusztán említésével is odaidézze, odahívja az ártó betegséget, az azt előidéző ártó, rontó szellemet. Így azután inkább körülírással, más jelentésű szóval, fedőnévvel helyettesíti a tilalom alá eső veszedelmes szót.¹¹ Hogy ilyen esetben azután a vele éppen ellentétes jelentésű, kedvező értelmű szót alkalmazzák, az olyan jelenség, amellyel már fentebb megismerkedtünk. Így lettek — mint láttuk — a fúriákból *eumenidák*, azaz 'jóindulatúak, jóakarók', így mondja a kalmük-mongol a gonosz szellemet, az ördögöt *birman*-nek, ez a szó eredetileg a. m. brahmán, tehát 'pap'¹²), így mondják az újabb héberben a temetőt, a holtak sírhelyét az „élet házának“ (*bēd ha'ajim*)¹³, és — már egészen más lelki okokból, mint a fent tárgyalt esetekben, nevezetesen kíméletből, tapintatból, udvariasságból, gyengédségből, embertársuk érzékenységeinek tiszteletben tartásával — a vakot „sokat látónak“ (*saggi-nāhōr*)¹⁴, sőt az eufemisztikus kifejezésmódnak ezt az egész kategóriáját egyenesen erről az utóbb idézett szólásról nevezték el; ez a kifejezés: *bil'šōn saggi-nāhōr* 'a „sokat-látó“ nyelven' (azaz a vakot „sokat-látó“-nak mondó nyelven) ma azt jelenti a héberben, hogy 'fordított értelemben'.¹⁵

Az ilyen, de különösen a tabu-tilalom alá eső elnevezések helyett használt szavak, kifejezések — mint tudjuk — annyira általánosulhatnak, hogy idővel teljesen kiszoríthatják az eredeti elnevezést. Ebben leli magyarázatát pl. az a tény is, hogy a finnugor kor rettegéssel és tisztelettel emlegetett vadjainak, a medvének és a farkasnak nem maradt ránk az ősi közös finnugor neve.

Az itt tárgyalt 'erős, egészséges' → 'gyenge, beteg' chanti nyelvbeli jelentésváltozáshoz közel áll a következő udmurt nyelvi jelenség:

A MUNKÁCSITÓL feljegyzett udmurt varázsigék közt szerepel a következő: *albasti-kijin murt leštäm: burdäm*.¹⁶ Ezt MUNKÁCSI így fordította le németre:

¹¹ L. pl. SOLYMOSSY SÁNDOR: Név-mágia. MNy. XXIII., 83 skk. (irodalommal); R. E. NIRVI: Die Erscheinung des Tabu als wortgeschichtlicher Faktor. Studia Fennica V. 3. (1947). — Vö. még pl. ZLINSZKY ALADÁR: Az eufémizmus. (1931.) 67. l. (itt azonban csak egyes betegségek leplező, szépítő elnevezéséről esik szó); SCHMIDT JÓZSEF: A nyelv és a nyelvek. 90. l. — A kedvezőtlen értelmű szó vagy szólás helyett határozatlan, semleges értelmű is lehet használni; pl. DN *zapat žepā*, stb. 'krank werden, erkranken' (KARJ.-TOIV. 367), tkp. 'valahová lenni, jutni; valamilyenné lenni, valahogy lenni' stb. L. még PAAS.—DONNER 529. sz.

¹² RAMSTEDT: 'Widersacher, böser Geist, Teufel'. L. FOKOS: Nyr. LXIX., 49. l.

¹³ HELLER BERNÁT: Euphemismus. Encyclopaedia Judaica VI., 833: *bēd ha'ajim* 'Friedhof' (tkp. 'Haus des Lebens'). — A komi és az udmurt a koporsót mondja „ház“-nak; l. WICHMANN—UOTILA 60, 210. l., MUNKÁCSI: Mémoires de la Société Finno-ougrienne 102. köt. 82, 575. és 42, 552. l. (Ez azonban összefügghet a temetkezés régi módjával, amikor a sír házszerű építmény, alkotmány („Grabhütte“, sírdűc) volt; l. pl. KARJALAINEN: Religion der Jugra-Völker I., 98, 111, 161., MUNKÁCSI: VöNGy I, 0196.)

¹⁴ L. pl. BERNSTEIN: Jüdische Sprichwörter und Redensarten. 2. Auflage. Warschau, 1908.

¹⁵ L. pl. MANNHEIM—GROSZ: Héber—magyar szótár. 2. kiad. Debrecen, 1934. — SCHEIBER SÁNDOR igazgató még a következő hasonló jelentésű eufemisztikus kifejezésekre hívta fel figyelmemet: a palesztinai aram nyelvben *mšadhā* 'vak' tkp. a. m. 'dessen Augen geöffnet sind' (LEVY: Neuhebräisches und chaldäisches Wörterbuch III, 205), 'der Offenäugige' (HELLER: Encycl. Jud. VI, 832); a talmudi héber nyelvben *mšor* 'ēnā'im 'vaktság', tkp. a. m. 'a szemek világossága' (LEVY, i. m. III, 3). A XI. századbéli JÓZSEF BEN ABRAHÁM HA-KÓHEN HA-RÓE filozófust azért hívták ha-Róe-nak („a látó“-nak), mert így jelezték eufémizmussal, hogy vak volt (Encycl. Jud. IX, 324).

¹⁶ Mémoires de la Société Finno-ougrienne 102. kötet, 154. l.

'jemand hat mit dem Albasti-Spruch diesen Menschen behext: er ist [doch nun] geheilt(?)'. A fordításhoz, mely — miként a kérdőjel jelzi — nem elégitette ki teljesen MUNKÁCSIT, ezt a megjegyzést fűzi: ¹⁷ „*burd*- közlöm szerint egyértelmű a *lest*- igével: 'не ладно делать; nicht gehörig handeln', vagyis varázslattal megrontani. Ez a magyarázat azonban aligha helyes; vö. *burdyny* = meggyógyulni = komi *burdyn* 'gesund werden, genesen' (*burdöm* 'gesund' alapszava *bur* 'gut' WIED. SyrjGr. 77, Syrj. Wb. 19, 467).“ Ugyanez a szólás egy másik varázsigében is szerepel¹⁸: „Csak ha a vörösfenyő tüleveleit egytől-egyig végig meg tudod számlálni: különben *mon ug šotkǝ tǝnǝd lestǝnǝ-burdǝnǝ* 'nem engedem meg neked, hogy ezt az embert megrontsád-varázslattal kárt tégy benne'¹⁹. Ennek a második mondatnak a helyesbített fordítása azonban tőlem való és a helyesbítést az előbb idézett varázsigéhez csatlakozó jegyzetben²⁰ így okoltam meg: „A *burdām* szót a közlő 'не ладно делать' kifejezéssel fordította. Itt — MUNKÁCSI felfogásával szemben — kétségbevonhatatlanul ez a jelentés a helyes. Szavunkat a tkp. indifferens *lest*- igével kapcsolatban bizonyára eufemisztikus értelemben használták. A fordításnak így kellene hangzania: '..... behext-beschädigt, behext-bezaubert', ahogyan MUNKÁCSI valóban eredetileg szándékozott is a kifejezést lefordítani.“

Ebben az esetben tehát az udmurt (*bur* 'jó'): *burdynǝ* olyan faktitív denominális ige, mint pl. votj. *vil* 'új': *vil'dǝnǝ* 'megújítani'²¹; eredeti jelentése tehát 'gyógyít', azonban ezekben a varázsló formulákban eufemisztikusan van használva 'megront' helyett.²²

Ha mármost a fentiek után teljesen valószínűnek tarthatjuk is, hogy a chanti 'erőbe jutott' kifejezést közvetlenül — átmenet nélkül — alkalmazták a kedvezőtlen értelmű 'elgyöngült, megbetegedett' kifejezés helyett (tehát azzal a szándékkal, hogy ily módon elhárítsák a rossz értelmű szónak és a kimondása által odaidézett rontó szellemnek az ártó hatását), mégis meg kell vizsgálnunk azt az eshetőséget is, hogy hátha itt talán mégis fokozatos jelentésváltozás útján jutott a szó az eredeti értelmével ellentétes jelentéséhez, vagyis azt, hogy nincs-e itt a fent 3a) alatt említett esettel dolgunk. E mellett a lehetőség mellett szólhatna KARJALAINEN—TOIVONEN chanti szótárának néhány adata is.²³ A *uxex* szó jelentése t. i. az egyik kondavidéki (Kr) nyelvjárásban 'Kraft, Stärke; schweres Dasein', a tremjugáni nyelvjárásban *uǝxǝnǝ t*

¹⁷ U. o. 613. l.

¹⁸ U. o. 156. l.

¹⁹ „sonst lasse ich ihn nicht von dir behexen, beschädigen“.

²⁰ I. m. 613. l.

²¹ L. pl. MEDVEČKY: NyK. XLI, 331; UOTILA: Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen. 98—99. l.

²² Az itt, ill. fentebb említett komi *burdynǝ* 'genesen, gesund werden', *burdǝdnǝ* 'gesund machen, heilen' igével kapcsolatban meg akarnám jegyezni, hogy a NyK. LII. kötetében (348—350. l.) a chanti *pordon*, *purdon*, *portun* (= vog. *porton*) 'orvosság' szóról adott magyarázatommal szemben most a chanti szót komi eredetű jövevényszónak látom. Bár az i. h. is abból a feltevésből indultam ki, hogy a chanti szó „eredetileg valamilyen orvosi növénynek, ill. a belőle készült drognak, szernek lehetett a neve“ (348. l.) és annak idején állandóan a komiban kerestem a chanti szó forrását, akkoriban elkerülte figyelmemet a ZűrjNépkMut. 107. lapján közölt sziszolai adat: *burdǝdan turun* 'gyógyító fű'. A chanti szó akár a komi *burdǝdan* (*turun*) alakra, akár a feltehető **burdan* (*turun*) 'gyógyító fű' alakra mehet vissza. Hangtanilag persze nehézségbe ütközik a második szótagbeli *o*, *u* megmagyarázása, de tudjuk, hogy jövevényszóban bőséges tere nyílik az analógia és népetimológia érvényesülésének. Egyelőre nem tudom a chanti szó második szótagjának a magánhangzóját meggyőzően vagy legalább elfogadhatóan megmagyarázni.

²³ Az idézett szótár 211—212. lapján.

II. A most tárgyalt esetben tehát abból a célból, hogy egy vélt veszélyt elhárítsanak, hogy „szájukat ne nyissák ki rosszra“, kedvező értelmű szólással helyettesítettek egy kedvezőtlen értelmű kifejezést.

Ennek a jelenségnek éppen megfordította — tehát eufemizmussal szemben kakofemizmus — az az eset, amikor szándékosan kedvezőtlen értelmű szólást használnak, megint csak abból a célból, hogy valami bajt, veszedelmet megelőzzenek, elhárítsanak. Ebben az esetben tehát pl. nem az történik, hogy a megbetegedett emberről mondják azt, hogy „megerősödött, meggyógyult“, hanem — hogy megmaradjunk e példánknál — ellenkezőleg: az egészséges, erős emberről mondanák azt, hogy „gyöngye, beteg, megbetegedett“. Az ide tartozó esetek közül legismertebbek az „óvónevek“, amikor t. i. azért, hogy megtévesszék, kijátsszák a rontó szellemet, hogy távol tartsák a beteg gyermektől, vagy általában a gyermek felől elhárítsák a rossz szellemek esetleges kártevését, más nevet, csúfnevet, semmitmondó vagy a gyermeket egyenesen letagadó nevet adnak a gyermeknek³⁵; ilyen óvónevek pl. *Numuolou* (azaz *nem-való*, vagyis 'nem-levő, nem-létező'), *Nemel* (azaz *nem-él*), *Semet* (azaz *szemét*), karakirgiz *Palčyk* (jelentése: 'piszok').

De csakugyan találunk példát a finnugor nyelvek körében az I. pontban tárgyalt használatnak is éppen az ellenkezőjére. A komi nyelv letkai nyelv-járásában a *lokminj* szó 'meggyógyulni' értelemben használatos, bár ez a szó egyébként a többi komi nyelvjárásban azt jelenti, hogy „rosszabbodni; schlecht, böse, zornig, grausam werden, sich ärgern“³⁶ (*lok* 'schlecht, böse, grausam...'; pl. V *bura-ke kędžededas, lokmas regid' nin* 'alighanem már hamar hideg lesz, rossz lesz az idő'³⁷). Ezt a különös használatot két kifejezésben is hallottam: *te tšitni, med lokmas* 'gyógyítani, hogy meggyógyuljon', *višis mort lokmis* 'a beteg ember meggyógyult, kigyógyult'. Eredetileg ezt a szót természetesen szintén „rosszabbodni“ jelentésben használták a letkai nyj.-ban is; amikor azután babonából az eredetivel ellenkező jelentésben alkalmazták a szót, idővel feledésbe merült az eredeti jelentés.³³

III. Az előbbieknél gyakoribb eset az, amikor az ellentétes értelem abból adódik, hogy tagadó alakú kijelentés, szólás tkp. állítást fejez ki, vagy viszont: állító alakú szólás, kifejezés tkp. tagadó értelmű.

Itt is egy tanulságos chanti példából indulhatunk ki. STEINITZ szövegeiben³⁸ a következő mondat szerepel: *talaj teln nox' noxlas* 'er rührte sich gar nicht'. Ezt a mondatot STEINITZ annyira homályosnak, mert éppen az ellenkezőt kifejezőnek érezte, hogy a szövegbe zárójelek közt betoldotta az *at* tagadószót. A jegyzetekben külön is kiemeli ezt a feltűnő kifejezést.⁴⁰ Ott

³⁵ L. PAIS DEZSŐ: MNy. XVIII, 95. l.; NÉMETH GYULA: Klebelsberg-émlékkönyv 140. l., MNy. XXI, 274. l.; SOLYMOSSY SÁNDOR: MNy. XXIII, 88. l.; ZLINSZKY ALADÁR: Az eufemizmus. 87. l.

³⁶ WIEDEMANN: Syrjänisch-deutsches Wörterbuch.

³⁷ FOKOS: Zürjén szövegek. 47, 49. l.

³⁸ A varázslás, babona, gyógyítás köre természetesen különösen alkalmas ilyen fedőszavak, kifejezések keletkezésére. Ebbe a körbe tartozó finnugor szólásokról talán más alkalommal fogunk beszélni. (Itt talán csak KANNISTO érdekes megjegyzésére akarunk utalni, hogy a manysi varázsló vagy a segítségül hívott istenség nem mondja kifejezetten, hogy a beteg meg fog gyógyulni, mert ebben az esetben a beteg bizonyosan meghalna. KANNISTO—LIIMOLA MSFOu. 101. köt., 470; l. még u.o. 472. l.) L. még itt IX. a. [Pótlás: De vö. „Сачов L lek 'здоровый': lekminj 'выздоровливать'.]

³⁹ I. m. I, 164. l.

⁴⁰ U. o. II, 193. l.

rámutat arra, hogy az összefüggés is nyilvánvalóvá teszi, hogy az idézett mondatnak csakis az lehet az értelme, hogy 'er rührte sich gar nicht' ('meg sem mozdult'). Szó szerint azonban a mondat ezt jelenti: „in der ganzen (talan) Fülle (tél) rührte er sich (hóxtás), er bewegte sich völlig“, tehát éppen az ellenkezőjét annak, amit mondani akar. „Meg kell vallanom — írja STEINITZ — hogy ez a hely számomra rejtélyes. De nem volt rejtélyes Pyr[yszev] közlőm számára, akinek ezt felolvastam és aki kijelentette: Igenis, ez itt azt jelenti, hogy „meg sem mozdult“. Az [qt 'nicht'], melyet magam toldottam be a szövegbe, csupán a hely kérdéses voltát kívánja jelezni.“

Azt hiszem, itt egy egészen egyszerű magyarázat is lehetséges. Magam is ismételtelen voltam hasonló helyzetben. Az egyik eset a következő komi mondatból kapcsolatban adódott elő: *tenə terit ko dži dei eštše burdem* 'téged tegnap kasztráltalak és még meggyógyult volna!'⁴¹ A mondatnak az az értelme, hogy 'még nem gyógyult be, még nem gyógyulhatott be a seb; hogy gondolhatnád, hogy ilyen rövid idő alatt begyógyulna a sebed?!' A közlőnek a hanglejtése nem jelezte, hogy kérdő vagy felkiáltó mondatot akart közölni (ahogyan általában a komi kérdőmondat hanglejtése, amennyire megfigyelhettem, nem különbözik a kijelentő mondatétól; ezért is olyan gyakori a komiban az -e v. a -li kérdőszó használata). STEINITZ chanti mondatának is az lehetne a magyarázata, hogy itt kérdő mondat van dolgunk: „Hát egyáltalán megmozdult-e?“ De ezt a magyarázatot mégsem tarthatjuk megnyugtatónak, mert ellene szól a festői „teljes egészében (= tökéletesen)“. Ezért úgy gondolom, hogy itt azzal a gyakori esettel van dolgunk, amikor egy tagadó mondatban az eredetileg csak a nyomósítás céljait szolgáló „tökéletesen“ szó átvette a tagadó szerkezet szerepét.

Ez a szerkezet tehát élénken emlékeztet az olyan esetekre (tkp. azonos is velük), amilyen pl. a francia *du tout* 'egyáltalán nem, semmiképpen'; ez a szólás is tkp. csak azt jelenti, hogy 'teljesen', de a *pas* (v. *point*) *du tout* szintagmából kiszakadva (tapadással) az egész *pas du tout*, *point du tout* szerepét vette át, ugyanolyan fejlődéssel, mint ahogyan a *pas*, *point*, továbbá a *rien*, *personne* maga is felvette a tagadó jelentést, bár eredetileg ezek is — mint tudjuk — csak a tagadás nyomósítására szolgáltak, ill. csak tagadószóval együtt fejeztek ki tagadást. Hasonló módon tagadó vagy tagadóul gondolt mondatokból magyarázódik az eredetileg 'tauglich, tüchtig' jelentésű nyenyec *jənnar* szónak 'untauglich' jelentésben való használata.⁴²

De finnugor téren sem egyedülálló eset a fent említett chanti használat; hasonló jelenségekre már ismételtelen rámutattak.⁴³ Formailag nem tagadók, értelmileg azonban tagadók lehetnek szónoki kérdések, fenyegetést tartalmazó elliptikus mondatok, mint pl. *Csak próbálj elmenni* [akkor lesz majd hadd-elhadd]! = ne próbálj elmenni! *Hát helyes volt ez?* = csak nem mondhatod, hogy ez helyes volt!⁴⁴

IV. Nem ritka azonban ennek a jelenségnek a megfordítottja sem, hogy t. i. tagadó szerkezet szolgál állítás kifejezésére. Így az olyan szónoki kérdésekben, mint pl. *Nem mész már? Mégsem mész már? Nem hallgatsz?*

⁴¹ ZÜRJÉN SZÖVEGEK 195. l.

⁴² LEHTISALO: MSFOU. LXXII, 286. l.

⁴³ L. pl. RAMSTEDT: MSFOU. LII, 196 skk.; PEDERSEN: MSFOU. LXVII, 318. l.; KERTÉSZ: MSFOU. LXVII, 192, 199. l.; FUCHS: FUF. XXX, 190. l.

⁴⁴ L. pl. KLEMM ANTAL: Magyar történelmi mondattan. 26—27. l.

Nem lenne szíves? (= menj már! ugyan menj már! hallgass! legyen szíves!). Éppígy felkiáltó mondatokban, pl. *mennyi pénzt nem találtak nála!*⁴⁵

• Gyakori az ilyen szerkezet egyes finnugor nyelvekben, nyilván orosz hatásra. Nézzünk előbb néhány példát az evangéliumfordításokból. A mordvin *kosa af uli azj jevangels sä sembä mastirt-esa*⁴⁶ 'valahol az egész világon prédikáltatik az evangyéliom' (szó szerint: 'hol nem lesz mondva'⁴⁷) az oroszban így hangzik: где ни будет проповедано евангелие сие в целом мире. Hasonlóan mondja a chanti fordítás: *kuš xolta ne al mansen*⁴⁸ 'akárhova mégy' (szó szerint: 'ne menj')⁴⁹ ott, ahol az orosz eredetiben is tagadás van: куда бы ты ни пошел. De megtaláljuk ezt a szerkezetet eredeti mordvin és chanti szövegben is: mordv. *käva-nä af jakatama šäjatame* 'wo wir auch gehen und streifen'⁵⁰ (PAASONEN itt meg is jegyzi, hogy „der Gebrauch der Negation rührt vom Russischen her“); éppígy: *koda taza ana, af maksan* 'bárhogyan kérjen (tkp. 'hogyan ne kérjen'), nem adok'⁵¹; chanti *xodj an tarinlasem joutata, kurtsem jimaššike joutata* 'как ни старался обертывать, не мог хорошо обернуть (sc. я)'⁵²

Ide kívánczik annak az esetnek a felemlítése is, amikor a szó tagadása nemcsak állítást, hanem fokozást, fokozott, nyomatékosabb állítást fejez ki. Píyen a német *Masse* 'tömeg' és *Unmasse* 'óriási tömeg', *Tiefe* 'mélység' és *Üntiefe* 'sekély hely', de 'feneketlen mélység' is⁵³; ilyen a magyar *számos* és *számtalan*, *egy* és *egyetlen*.

Ennek a jelenségnek megint megfordítottja az, mikor a fokozás (t. i. az alaki fokozás) a tulajdonságnak nem nagyobb, hanem ellenkezőleg, kisebb fokát jelöli. Erről alább szólunk (a X. pontban).

V. Az eredetivel ellentétes jelentés keletkezésének egyik forrása a szó-nak vagy kifejezésnek gúnyos, vagy ellenkezőleg: kedveskedő, enyelgő értelemben való használata.

Amelioratív használatra példa, amikor a szülő gyermekének azt mondja kedveskedve: „te csúnya”⁵⁴. Érdekes szóhasználat az is, mikor a szülő a maga édes g y e r m e k é t szólítja „apukámnak” vagy „anyukámnak” (az alkalmazásnak persze az az alapja, hogy a neki legdrágább nevet ruházza gyermekére).

VI. Sokkal gyakoribb azonban ennek az eljárásnak a megfordítottja: a gúnyolódó szerepben, gúnyos hanghordozással használt, eredetileg kedvező jelentésű szólások. Így vette fel a magyar *jámbor* (jó ember) szó az „egyűgyű” jelentést. Ezzel a chanti mondattal: *mā muj wolan t̄axaj̄n jaχti xū!*⁵ 'an was für einen g u t e n Ort soll ich schon fliegen (eig. ein an was für einen guten

⁴⁵ L. pl. SIMONYI: NyK. XIII, 154; ZLINSZKY: i. m. 85–6; KLEMM: i. m. 30–31. l.

⁴⁶ Máté 26, 13.

⁴⁷ BUDENZ: NyK. XVI, 325. l.

⁴⁸ Máté 8, 19.

⁴⁹ BUDENZ: NyK. XVII, 136. l.

⁵⁰ PAASONEN–RAVILA: MSFOu. XCI, 747. l.

⁵¹ REGULY alapján BUDENZ: NyK. XIII, 133. l.

⁵² VOLOGODSZKI alapján BUDENZ: NyK. XVII, 165–6. l. — Vö. még: mordv. *kiä af kiä säzendezä?* 'wer (кто ни кто) hat sie zerrissen?' (MSFOu. XCI, 580. l.). — Vö. még FUCHS: FUF. XXX, 185–190 és 208–9. l.; MUNKÁCSI: MSFOu. 102. köt. 152, 207, 610, 630; KLEMM: i. m. 34 stb.

⁵³ L. pl. BEHAGHEL: Die deutsche Sprache. 3. kiad., 135. l.

⁵⁴ L. pl. ZLINSZKY: i. m. 89. l.

⁵⁵ STEINITZ: i. m. I, 128. l.

Ort gehender Mann bin ich)!' a beszélő azt akarta mondani, hogy rossz helyen járt.⁵⁶

VII. Érdekes, de persze ritka fajtája két ellentétes jelentés egy és ugyanahhoz a szóalakhoz való fűződésének az az eset, mikor csak homoním szavakkal van dolgunk, amelyek azonban véletlenül egymással ellentétes jelentésűek.

Ilyen alakbéli egybeesés következtében azonos alakúvá vált, két ellentétes jelentést mutató szópár az udmurt *pesai*, melynek jelentése 'nagyanya' is, 'nagyapa' is; a szó t. i. egyfelől a *peres-anai* '(öreg anya →) nagyanya', másfelől a *peres-ai* '(öreg apa →) nagyapa' szavak összevonásából alakult.⁵⁷

Ehhez hasonló esetet idézhetünk a törökségből is. A sór, szag. *čoyal*-jelentése 'verlorengehen, verschwinden', az oszm., csag. *čoyal*- igéé pedig éppen ellenkezőleg, 'vermehr't werden, sich vermehren, vervielfachen'⁵⁸, de persze az előbbi szó a *jok* 'nincs' szóból, az utóbbi pedig a *čok* 'sok' szóból származik és nem ugyanabban a török nyelvben használatosak egymás mellett.

VIII. Speciális (elsősorban jövevényszavaknál tapasztalható) eset az is, mikor félreértésből kap egy szó az eredeti jelentésével ellentétes értelmet. Így jutott át a tkp. 'isten' jelentésű cigánynyelvi *devla* a magyarba 'ördög' jelentésben (átkozódó szólások helytelen értelmezése alapján).⁵⁹

IX. Speciális eset az is (és az alább a X. pontban tárgyalandó jelenségekhez áll közel), amikor csak bizonyos körben kap a szó vagy kifejezés az eredeti jelentésével ellentétes értelmet.

Olasz eredetű *jóra* szavunk eredeti jelentése 'apage! fort! packe dich!' volt (etimológiája szerint: 'ki vele!') és újabban, a XIX. században, a színházi élet körében kapta azt a jelentését, hogy 'újra! hogy volt! (ki a függöny elé!)'⁶⁰, tehát előbbi kiutasító, sértő jelentésével szemben újabb hívó, megtisztelő értelmét.

Idetartozik az a jelenség is, hogy bizonyos körökben babonából („kabballából“) a siker biztosítása céljából rosszat kívánnak egymásnak szóval.

X. A fentebb említett példáknak egy része már átvezet bennünket a SIMONYI említette I. ponthoz, amikor t. i. relatív értékű kifejezések két ellentétes szempontból tekintve két ellenkező képzetet jelölnek.

Így pl. nemcsak a latin *altus*-nak lehet 'magas' és 'mély' a jelentése; a komi *džu džid* is használatos ugyanebben a két egymással ellentétes értelemben.⁶¹

A középfok jelentése is módosulhat aszerint, hogy az összehasonlítás milyen alaphól indul ki. Egy *idős*, koros emberrel összehasonlítva valaki lehet még *idősebb*, de *idősebb* lehet valaki egy fiatalabb emberrel összehasonlítva is; így azután egy „idősebb“ ember fiatalabb lehet egy „idős“ embernél. Egy „jobb“ minőségű áru rosszabb minőséget is képviselhet, mint egy „jó“ minőségű áru.

⁵⁶ U. o. II, 174. l. — KARJALAINEN—TOIVONEN (274. l.) szerint *уқла'и'* jelentése: 'bieder, rechtschaffen; gastfrei, freundlich'.

⁵⁷ L. pl. UOTILA: Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen. 216. l. WIEDEMANN egymás mellett idéz egy komi *litš* 'Druck' és egy vele ellentétes jelentésű komi *litš* 'Erleichterung' szót; a két szó persze más-más eredetű (l. WICHMANN: FUF XV, 9; TOIVONEN: FUF XIX, 180, XX, 50).

⁵⁸ RADLOFF III, 2013.

⁵⁹ SZIDAROVSKY JÁNOS: MNy. XXIII, 54. l.

⁶⁰ EtSz.; KARINTHY FERENC: MNy. XLIII, 180, 265—6. l.

⁶¹ L. WICHMANN—UOTILA 35. l.; Volksdicht. der Komi (Syrjänen) 203. l.

Indifferens értelmű szavak és szólások (voces mediae) jelentése tudva-
lévőleg „jelentéstapadás“ útján egy bizonyos irányban fejlődhetik és a kifejezés
vagy csupán kedvező, vagy csupán kedvezőtlen értelmet vehet fel. A szerencse
(‘sors, fors; Schicksal, Zufall’) egyaránt lehetett ‘jó-szerencse’ és ‘bal-szerencse’
is, ma csak a jóserencsét jelenti. A *végzet* (régebben: *végezet; végezés, végzés,*
isteni elvégzés; 1. NySz.) ma csak a gonosz, szörnyű, bal-végzetet jelenti.⁶²
De már a következő szólások (megkülönböztető jelző nélkül) ma is kedvezőt-
len, kedvezőtlen is jelölhetnek. Így pl. *erkölcsös* tkp. az, akinek valamilyen
„természete, magaviselete“⁶³, valamilyen erkölce, életfelfogása van; ma a
köznyelv „erkölcsösnek“ a jóerkölcsű, derék, jellemes embert mondja, sok
vidéken azonban „erkölcsös“ a. m. ‘csökönös, makrancos, rossz természetű’.⁶³
A *hirhedett* szó a 60-as évekig ‘berühmt’ és ‘berüchtigt’ (tehát ‘jóhírű, neves’
és ‘rosszhírű’) jelentésben volt használatos.⁶⁴

A komi *murtsa* eredetileg indifferens jelentésű szó: ‘bizonyos mértékkel,
mértékben lévő’ (*murtsa* < *murtesa*, azaz nomen possessoris *murtes* ‘mérték’
főnévből).⁶⁵ Ebből ‘megfelelő mértékben lévő ~ mérsékeltlen lévő’ jelentésen
keresztül egyfelől ‘éppen elég’, másfelől ‘alig elegendő, kevés’ jelentése fejlődött
(itt tehát érintkezik az *elég* és az *alig*)⁶⁶. WICHM. — UOT. szótára a következő
példákat idézi: *aslanım murtsa, ogę verme setni* (V) ‘wir selbst haben w e n i g
(nur soviel, dass es g e n ü g t), wir können nicht geben’; *meam aslam murtsa*
(*piris*), *og set* (Sz) ‘ich selbst habe w e n i g, ich gebe nicht’; a luzai nyelvjárás-
ban a szó jelentése: ‘kaum, schwerlich’. Saját szövegeimből a következő pél-
dákat idézhetem: Sz *murtsa-pe me uđiti žėnikte perjini setis* ‘alig (только,
чуть, едва) birtam a vőlegényedet onnan kihúzni’⁶⁷; Pr *murts* (= *murtsa*)
uđitis sėlni ‘er konnte kaum (d. h. nur mit schwerer Mühe) aufsteigen’.⁶⁸

A szempontnak más-más megválasztását figyelhetjük meg az alábbi ese-
tekben is.

A magyar *fő, fej* szó finn megfelelője, *pää* nemcsak ‘fejet’, hanem ‘véget’
is jelent, a manysi *patit* szónak pedig ‘vég’ és ‘fenék’ mellett egyúttal ‘tető’ is
a jelentése⁶⁹; mindkét szónak tehát tkp. ‘a tárgynak egyik vége’ a jelentése.

Jellemző a következő példa is. „A vogul nyelvhasználat szerint — írja
MUNKÁCSI —⁷⁰ a folyó onnan ‘ered’ (*kwāli*) vagy ‘ágazik’ (*sūsi*), ahol valamely
más folyóba ömlik (pl. *ta’it āsnal kwāli* ‘a Szoszva az Obból ered’, vagyis ‘az
Obba torkollik’), ellenben forrása helyére a folyó ‘oda szűkül, oda reked (*tū
mari*)“⁷⁰. Ennek teljesen megfelel az a mi szempontunkból szintén különös
helyzet, hogy a manysik (de más szibériai népek is) a folyó partját „jobbna-
k“ vagy „balna-“ nem a folyó folyásának az irányából kiindulva, hanem ellen-

⁶² L. pl. HORGER ANTAL: A nyelvtudomány alapelvei. 2. kiad. 65. l. — A manysi
nak is egyformán jelölheti a jó- és a balszerencsét (MUNK. VogNGy. I, 182, 272).

⁶³ MTsz.

⁶⁴ L. pl. GOMBOCZ: Jelentéstan 36. l. — Egy ehhez hasonló török példát idéz
PAIS DEZSÓ: MNY. XLVIII, 68. l. L. még pl. HAKULINEN: MSFOU. XCVIII, 201.

⁶⁵ WICHMANN — UOTILA 165. l.

⁶⁶ A két magyar szó alakváltozataira vonatkozólag 1. NySz.; SIMONYI: MHat.
II, 367; EtSz.; KLEMM: i. m. 26. stb. L. még BÁRCZI: SzófSz. — Vö. még *udmurt dalaž*
'ein wenig Zeit, eine kurze Zeit' és 'eine ziemlich lange Zeit' (MUNKÁCSI: i. m. 581. —
A két jelentés közös alapja: meglehetősen, meglehetősen, eléggé, порядочно). L. még
a XI. pontot.

⁶⁷ Zürjén népköltészeti mutatóványok, 111. l.

⁶⁸ Volksdichtung der Komi (Syrjänen). 257. l.

⁶⁹ MUNKÁCSI: VogNépkGy. II, 565. l.

⁷⁰ U. o. II, 489. l.

kezőleg, vele szemben állva nevezik el.⁷¹ Itt tehát „a folyó ered“, valamint a folyó „jobb“ és „bal“ partja a manysiban éppen az ellenkezőjét jelenti annak, amit a magyarban és igen sok nyelvben az említett kifejezésekkel jelölünk.

Hadd idézzük itt befejezésül a legismertebb indoeurópai példát. „A latin *hostis* 'ellenség' ugyanaz a szó, mint a német *Gast* és a cseh *host* 'vendég': az ősi közös alapjelentés 'idegen, külföldi', amelyből a rómaiak harcias természete folytán az 'ellenség' jelentés keletkezett.“⁷²

XI. Ha az eddigiekben (a VII. pont kivételével) azt láttuk, hogy e g y s z ó két ellentétes jelentéssel szerepelhet (az esetek egy részében a két ellentétes jelentést nem egy és ugyanazon nyelvből mutattuk ki), előfordulhat ennek a jelenségnek bizonyos értelemben megfordítottja is, nevezetesen az, hogy két, egymással eredetileg ellentétes értelmű sz ó l á s közös jelentésűvé válik. Pl. egyik fenti példánkban a 'tető' és 'fenék' jelentés egy 'vég' jelentésben találkozhatik. A *számos* és a *számtalan* szó egyaránt 'sok, igen sok' jelentésű, pedig eredetileg egymásnak tkp. ellentétei. Ilyen eset az is, hogy a „több“ egyenlő lehet a „kevesebb“: akiről pl. azt mondják, hogy „egy kerékkel többje van neki“, az értelmi kvalitásai szempontjából nem különbözik attól, akiről azt mondják, hogy „egy kerékkel kevesebbje van“. A két szólás abban találkozik egymással, hogy mindkettő azt fejezi ki, hogy nem normális az esze járása, esze kerekének forgása.⁷³

Más szempontból nézzük a jelenséget, ha azt mondjuk, hogy az edény „színül (= szín t ő l) teljes“, és ismét más szempontból, ha azt mondjuk, hogy az „szín i g teljes“. A két kifejezés egyet jelent, csak hogy az első (hasonlóan a latin *altus* szó „mély“ jelentéséhez), azon a szemléleten alapszik, hogy fölülről lefelé tekintve látjuk már telinek az edényt, ellenben a színig (tehát meddig) teljes azt alapítja meg, hogy töltés közben, tehát alulról felfelé haladva, már teljesen megtöltötték az edényt.⁷⁴

Kialakulhat az ilyen közös jelentés úgy is, hogy az egyik szó jelentése amelioratív (vagy pozitív) irányban, a másiké meg pejoratív (vagy negatív) irányban változik vagy mindkettő semleges jelentésűvé változik, és így egy bizonyos pontban találkoznak. Ilyen lenne a fenti 'tető' és 'fenék' jelentés találkozása, csak hogy olyanformán, hogy az egyik szónak 'tető' és 'vég', a másiknak meg 'fenék' és 'vég' lenne a jelentése.

Ilyen esettel van dolgunk a komi *loka* és *burá* szavakkal kapcsolatban: mindkét szó használatos 'nagyon, meglehetősen' jelentésben, pedig *loka* jelentése tkp. 'rosszul', *burá*-é pedig 'jól'.⁷⁵ Pl. *loka taj tenad nirid i džid* 'gar sehr ist ja deine Nase gross'⁷⁶ és *burá ilin* 'ziemlich weit'⁷⁷, vagy *loka* 'nagyon,

⁷¹ L. HAJDÚ PÉTER: Acta Linguistica. I, 190. l. — Ez élénken emlékeztet arra a jól ismert tényre, hogy a római augur „b a l“-nak (*laevus, sinister*) nevezte a keleti irányt, mert ő dél felé tekintett és így balja felől volt a kelet, a viláosság, fény és szerencse iránya, — ezért az augurok nyelvén *laevus, sinister* a. m. „k e d v e z ő“; a görög jósz viszont észak felé fordulva várt jeleket, így az ő számára a „j o b b“ volt a keleti, szerencsét jelentő irány. Minthogy római költőknél görög befolyás alatt a *laevus, sinister* „k e d v e z ő t l e n“ jelentésben is szerepel, itt egy jellemző példáját figyelhetjük meg az ellentétes jelentések keletkezésének.

⁷² L. pl. SCHMIDT JÓZSEF: A nyelv és a nyelvek. 98. l.

⁷³ Külön lehetne itt tárgyalni a magyar *minden nélkül* ~ *semmi nélkül*, komi *pírš-pír* ~ *pírštem-pír* 'rögtön' szólásokat (vö. Nyr. LX, 103—7, 130, LXVI 22—3).

⁷⁴ L. pl. FOKOS: Népünk és Nyelvünk 1937., 21. l.

⁷⁵ Vö. FUCHS: FUF. XXX, 219—220.

⁷⁶ WICHMANN: Syrjänische Volksdichtung. 210. l.

⁷⁷ WICHMANN—UOTILA.

meglehetősen (порядочно)⁷⁸ és *burā i džid jaššik* 'egy elég (tkp. jól) nagy láda'⁷⁹, *burā una* 'meglehetősen sok'. A *loka* jelentésváltozásához vö. pl. magyar *rettenetesen szép*, finn *pahasti* (ered. 'rosszul'), orosz *больно* (tkp. 'fájdalmasan, fájoán'), német *sehr* (ered. 'schmerzlich') hasonló jelentését,⁸⁰ a *burā* jelentéséhez pedig vö. pl. a magy *jó nagy* hasonló jelentését. (Nem következett be a jelentéseknek ez az egymáshoz közeledése a *loka* 'rosszul' szó szinonímjával: *omelika* a sziszolai nyelvjárásban azt jelenti, hogy „ein wenig“.⁸¹) A mai nyelvállapot szempontjából tehát egy erős affektus egyformán adekvát kifejeződését találja egy csúspontban, egy szélső pontban, amely lehet pozitív („jól“) is, negatív is („rosszul“).⁸²

Vizsgálódásainknak egyik érdekes eredménye, hogy egymást dialektikusan kiegészítő párokat tudtunk egymás mellé állítani.

- I. A. 1. Eufemizmus: kedvező értelmű szót használunk (óvó, védő... szándékkal) kedvezőtlen jelenség elnevezésére.
2. Kakofemizmus: kedvezőtlen értelmű szót használunk ellentétes értelemben egy kedvező jelenség elnevezésére.
- B. 1. Állítással vele ellentétes értelmű tagadást fejezünk ki.
2. Tagadással vele ellentétes értelmű állítást fejezünk ki.
- C. 1. Enyelgő, kedveskedő, becéző értelemben ellenkező értelmű kedvezőtlen kifejezést alkalmazunk.
2. Gúnyos, csúfolódó értelemben ellenkező értelmű kedvező kifejezést alkalmazunk.
- II. 1. Az I. főcsoportban (A, B, C esetekben) e gy szó szerepel két ellentétes jelentésben.
2. K é t ellentétes értelmű szó egy közös jelentést vesz fel.

Ezek a párok szemléletesen mutatják, hogy *les extrêmes se touchent*, a nyelv egymással teljesen ellentétes eljárásokkal egy és ugyanazt a célt tudja elérni: kedvező jelenséget tud kedvező, de kedvezőtlen értelmű szóval is kifejezni; kedvezőtlen jelenséget nemcsak kedvezőtlen, hanem kedvező értelmű szóval is tud jelölni; tud becézni kedves szóval, de csúf szóval is; tud szidni, csúfolódni kellemetlen szóval, de kedves értelmű szóval is; tud egy szót két ellentétes jelentéssel felruházni, de tud két ellentétes értelmű szót közös nevezőre is hozni.

Talán még csak annyit, hogy fejtegetéseink, ámbár csekély anyagot öleltek fel, még így is újabb bizonyítékát adták annak, hogy jelentéstani vizsgálódások — egyéb fontosságuk mellett — sokszor nélkülözhetetlenek a beszéd, a szöveg értelmezése, helyes megértése szempontjából.

FOKOS DÁVID

⁷⁸ FOKOS: ZürjNépkMut. 28. l.

⁷⁹ U. o. 73. l. — L. még fent a 66. sz. jegyzetet.

⁸⁰ L. pl. FUCHS: FUF. XXX, 220, 218, stb.

⁸¹ Az én szövegeimben is: Pr *se ššema jonmis, ašs' a tšis omela iž tšustvujte* (Volksdichtung der Komi [Syrjänen] 145. l.) 'so stark ist er geworden, er selbst fühlt sich (seine Stärke) kaum'.

⁸² Az affektusról mint a jelentésváltozásnak egyik fő okáról szól HANS SPERBER „Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung“ c. munkája, melynek fejtegetéséhez SIMONYI (i. m. 5 skk.) és ZLINSZKY is (i. m. 6—7) csatlakozik.